

УДК 347.73:336.027.2

Л. Л. КІНАЩУК

Лариса Леонідівна Кінащук, доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу Київського університету права НАН України

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АУДИТУ ТА РЕВІЗІЇ ЯК МЕТОДІВ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Визначення поняття «метод фінансового контролю» нормативні акти не містять, а отже, у них чітко не перелічені й самі методи. Відповідно науковці приділяють увагу методам фінансового контролю, по-різному їх визначають, що не сприяє належному здійсненню фінансового контролю. Щодо аудиту, то його окремі науковці відносять до методів фінансового контролю. У законодавстві йдеться про такі методи фінансового контролю, як ревізія, перевірка, обслідування, аналіз, експертиза, інспектування, оцінка, розслідування, вивчення та інші. Наприклад, у Порядку проведення інспектування зазначається, що завданнями ревізії є: перевірка...¹. Тобто згідно з інструкцією, ревізія є методом, але, водночас, складається з перевірки. Крім того, серед методів у законопроектах пропонується виділити методи моніторингу; аналізу; ідентифікації; ліцензування; фінансової експертизи; перевірки; обстеження; ревізії; нагляду² або ж моніторинг; аналіз; інспектування; перевірка; ревізія; ідентифікація; ліцензування; фінансова експертиза; обстеження; фінансовий аудит; нагляд³. Таким чином, у законодавстві існують труднощі під час визначення методів фінансового контролю, хоча він серед методів фінансового контролю й вказує ревізію й аудит, а отже порушена у статті проблема є актуальною.

Теоретичною базою дослідження стали наукові праці представників юридичної й економічної науки різних періодів, які зверталися до проблем фінансового контролю, аудиту, ревізії. Беззаперечний вплив на формування авторської позиції мали праці М. Т. Білухи, М. А. Гурвіча, І. Х. Озерова, І. Б. Стефанюк та інших. Принципове значення в концептуальному плані для опрацювання означеної теми мали праці відомих представників науки фінансового права: Д. А. Бекерської, Л. К. Воронової, Н. Д. Еріашвілі, М. В. Карасевої, М. П. Кучерявенка, Н. І. Хімичевої та інших, які висвітлювали проблеми фінансового контролю.

Метою статті є на основі аналізу наукової літератури та нормативно-правових актів здійснити порівняльний аналіз аудиту та ревізії, висловити власну позицію на їх спільні й відмінні ознаки, а також встановити їх місце в системі фінансового контролю.

Завданням є проаналізувати наукову літературу та нормативно-правові акти, здійснити порівняльний аналіз аудиту та ревізії, висловити власну позицію на їх спільні й відмінні ознаки, встановити місце аудиту та ревізії в системі фінансового контролю.

На виконання поставлених у статті завдань, слід зауважити, що колектив авторів підручника «Державний фінансовий контроль: ревізія та аудит», 2004 р., вважають, що й аудит є однією з форм державного фінансового контролю, поряд із ревізією і перевіркою⁴. Їх підтримує М. Т. Білуха, який пише, що формами фінансово-господарського контролю є тематичні перевірки, ревізії, аудит⁵. До того ж, у нормативно-правових актах, а також у наукових доробках вітчизняних та зарубіжних авторів спостерігається дублювання таких понять, як «контроль», «аудит», «ревізія», «перевірка» тощо. Це призводить до нерозуміння значення та ролі контролю в здійсненні його різними суб'єктами, неможливості розмежувати їхні повноваження, розробити методику здійснення.

Якщо згадати класифікацію фінансового контролю, слід зазначити, що аудиторський фінансовий контроль є видом фінансового контролю, тому спочатку доцільно розглянути методи фінансового контролю і порівняти їх з аудитом.

Нагадаємо, що метод походить від грецького *methodos* – дослідження – це спосіб дослідження, який визначає підхід до об'єктів, що вивчаються⁶. Під методом фінансового контролю розуміють засоби, прийоми й способи його здійснення, вважає колектив авторів підручника «Фінансове право» (1999 р.)⁷. При тракту-

ванні форм фінансового контролю слід ґрунтуватися на співвідношенні змісту й форми як пов'язаних категорій, вони відображають взаємозв'язок двох сторін будь-якого предмета чи явища. Зміст є визначальною стороною предмета, а форма – засобом його вираження, який модифікується зі зміною змісту. Тому, ревізію й аудит слід розглядати як метод фінансового контролю, оскільки вони конкретизовані прийомами, способами, засобами та конкретними завданнями.

Незважаючи на практичну однаковість науковців щодо визнання ревізії методом фінансового контролю, не існує єдиного визначення цього поняття. Крім того, вони визначають її через інші методи. Так, одні вважають, що ревізія – це, по суті справи, комплексна перевірка всієї фінансово-господарської діяльності підприємства за звітний період⁸, ревізія – це комплекс взаємопов'язаних перевірок⁹, а також – це всеохоплююча перевірка всіх сторін діяльності суб'єкта господарювання¹⁰, інші, що це – найбільш глибоке й повне обстеження фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій із метою перевірки її законності, правильності й доцільності¹¹. Проте автори в першому випадку поєднують два різні методи контролю, а саме ревізію й перевірку, а в іншому – ревізію й обстеження.

Ревізія являє собою систему обов'язкових контрольних дій вважає О. Д. Василик¹². Є. О. Алісов відмічає, що ревізія – це метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю¹³. Документальні методи, зазначає А. В. Бодюк, – це ревізії документів¹⁴.

Ми підтримуємо думку М. І. Камлика, що аудит і ревізія мають багато спільного, адже досліджують один предмет – фінансово-господарську діяльність підприємств, користуються однією методологією, методами та прийомами дослідження, використовують однакові джерела інформації тощо¹⁵. Тобто аудит і ревізія досліджують фінансову діяльність господарюючих суб'єктів, використовуючи при цьому подібні прийоми та способи контролю, а також однакові джерела інформації – законодавство й інші документи з питань фінансового контролю, первинну облікову документацію. Вони діють на схожих принципах професійної об'єктивності, компетентності, доброзичливості, послідовності, незалежності, забезпечують дотримання законності, фінансової дисципліни, не допускають порушення законодавства, виявляють негативні явища у фінансово-господарській діяльності з метою їх ліквідації.

Хоча ревізія має багато спільного з аудитом, як правильно відмічає М. Т. Білуха, її функції звужуються інтересами власника, від імені якого вона провадиться. Спільним для аудиту і ревізії є те, що вони обґрунтовують свої висновки на документально достовірних доказах. Крім того, аудиту і ревізії властиві конкретність у визначенні розміру збитків, втрат, нестач цінностей і обґрунтованість системою доказів¹⁶.

Разом із тим, на нашу думку, між аудитом і ревізією фінансово-господарської діяльності є досить суттєві відмінності. Так, М. В. Бариніна-Закірова вбачає основну відмінність ревізії від аудиту в тому, що ревізія здійснюється час від часу, з періодичністю в декілька років, та суцільним порядком за певний період, тоді як аудит проводиться на щорічній основі винятково за результатами оцінки ризиків, визначення суттєвого в об'єкті аудиту тощо¹⁷. Проте періодичність проведення не є основною їх відмінністю, а саме, як вже відмічалось, аудит є методом аудиторського фінансового контролю, який замовник вибирає добровільно (крім обов'язкового аудиту). Його проведення можливо проініціювати в будь-який час, незалежно від того, коли був проведений попередній аудит.

Метою ревізії, пише М. Т. Білуха, є виявлення недоліків, їх усунення та покарання винних осіб, що завдають шкоди підприємству. Ревізія дає повну, об'єктивну оцінку стану економіки, діяльності підприємств і збереження власності окремих суб'єктів господарювання. Ревізію відрізняє від інших методів контролю плановість її проведення, глибина її контролю, комплексний підхід, який характеризується не тільки перевіркою процесів постачання, виробництва та реалізації, але й функціями управління цими процесами¹⁸. Основною метою ревізії, доповнює Б. Ф. Усач, є пошук та фіксація фактів зловживань із обов'язковим повідомленням керівників організації та правоохоронних органів¹⁹. Тобто метою ревізії є встановлення вірогідності й законності бухгалтерського обліку та звітності, розкриття нестач, розтрат, крадіжок товарно-матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань.

Аудит фінансової та господарської діяльності бюджетної установи, зазначає І. Б. Стефанюк, відрізняється від їх повних ревізій тим, що, крім встановлення відхилень від стандартів (норм, правил), що є завданням ревізії чи перевірки як форм послідуемого контролю, у ході аудиту здійснюється поточний контроль за законністю використання бюджетних коштів, державного і комунального майна, правильністю ведення бухгалтерського обліку і складанням фінансової звітності, а також надається оцінка системі внутрішнього фінансового контролю та вносяться пропозиції щодо забезпечення економного використання державних активів²⁰. Тобто відмінністю ревізії від аудиту є її фіскальна спрямованість – за результатами ревізії встановлюються вимоги, а не надаються рекомендації, як при аудиті.

Аудитор проводить аудит із метою встановлення об'єктивної істини щодо досліджуваного об'єкта й доведення цієї істини до користувачів інформації через аудиторський висновок, вважають Л. Кулаковська та Ю. Піча. Метою аудиту фінансової звітності є висловлення аудитором висновку про те, чи відповідає фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах інструкціям, які регламентують порядок підготовки і представлення фінансових звітів. Мета ревізії зводиться до виявлення незаконних та економічно недоцільних господарських операцій та притягнення до відповідальності винних осіб²¹.

Таким чином, завданнями ревізії є встановлення на відповідність нормативно-правовим актам здійснених фінансово-господарських операцій, доцільності й законності господарських операцій і відображення їх у фінансовому обліку і звітності, оцінка організації бухгалтерського обліку з погляду забезпечення схорон-

ності державної власності, виявлення фактів господарських і фінансових порушень, розкрадань, встановлення причин і умов, що сприяють порушенням, та винних осіб, вжиття заходів щодо відшкодування нанесеної шкоди та притягнення до відповідальності винних осіб. Завданнями аудиту є перевірка відповідності фінансової звітності й законності обліку, що оприлюднюється, даним фінансово-бухгалтерського обліку, оцінка системи обліку і внутрішнього контролю, розробка рекомендацій із системи обліку і внутрішнього контролю для зміцнення фінансового стану. Тобто, основна відмінність між ревізією та аудитом – їх призначення.

Під час ревізії, як зазначає Б. Ф. Усач, досліджується фінансово-господарська діяльність підприємства у статистиці після завершення господарських процесів²². У ході ревізії ревізор акцентує увагу на достовірності операцій та правильності відображення їх у реєстрах бухгалтерського обліку. Під час аудиту ефективності слід орієнтуватися на якість прийнятих рішень щодо управління бюджетними коштами, вивчення резервів їх раціонального використання²³. Ревізія сприяє підвищенню ефективності діяльності суб'єкта господарювання, яке ревізують, але не виконує при цьому прогностичних функцій, як це робить аудит.

Не властиві ревізії такі функції аудиту, як запобіжні, перманентні й стратегічні у наданні послуг замовникам щодо поліпшення фінансово-господарської діяльності. Отже, суттєва відмінність аудиту від ревізії фінансово-господарської діяльності, зазначає М. Т. Білуха, полягає в тому, що параметри його дослідження обмежені колом питань, поставлених на його вирішення замовником або законодавством, а також цільовим використанням висновків аудиторів у підприємницькій діяльності²⁴.

Аудитор – це особа, яка має спеціальний дозвіл на проведення аудиту чи надання аудиторських послуг і працює в аудиторській фірмі або одноособово. Ф. Ф. Бутинець зазначив, що ревізор – це особлива посадова особа, яка в передбаченій законом формі веде дослідження в господарських справах для встановлення істини; визначення осіб, які вчинили зловживання та з'ясування всіх обставин допущених порушень із метою підготовки документів за наявності для того підстав, для направлення вищому органу управління чи правоохоронним органам²⁵.

Для виконання поставлених завдань ревізор має владні повноваження. Він уповноважений державою виконувати контрольні функції. Тобто функції ревізорів, на відміну від аудиторів, не обмежуються інтересами власника, від імені якого проводиться ревізія. Аудитор обирає способи та прийоми перевірки достовірності фінансової звітності в межах чинного законодавства за погодженням із замовником, а ревізор має змогу самостійно підбирати необхідні документи для вивчення, проводити інвентаризацію, опечатувати приміщення та вилучати документи.

Ревізія являє собою систему контрольних дій, що здійснюються за дорученням керівника вищого органу управління, ревізійною групою або ревізором за діяльністю підприємств і організацій з метою встановлення законності, достовірності, економічності та доцільності господарських операцій і дій посадових осіб, що брали участь у їх здійсненні. Ревізія, на думку С. Б. Ільїної, – це складова системи управлінського контролю, покликана відображати законність, достовірність, цілеспрямованість та економічну ефективність господарських операцій, що здійснюються на підприємствах, організаціях, установах. Аудит за управлінськими зв'язками досліджує горизонтальні зв'язки, які забезпечують рівноправність у взаєминах із клієнтом, а ревізія – вертикальні зв'язки, що встановлюються вищими органами управління²⁶.

Якщо в проведенні аудиту зацікавлений керівник підприємства, установи, організації, державного органу, який є замовником, то ревізія фінансово-господарської діяльності призначається наказом без погодження з керівництвом суб'єкта господарювання. Тому керівники підприємств, установ, організацій, державних органів ревізію сприймають в основному негативно²⁷. Аудитори, на нашу думку, перебувають у більш вигідному становищі, ніж ревізори. Аудитор показує, відшукує недоліки у фінансовій звітності та радить, як їх виправити, за це замовник йому платить згідно з договором. Ставлення господарюючого суб'єкта до ревізора, як правило, недоброзичливе, адже він накладає штрафи та стягує пеню. Ревізор фінансово не залежить від господарюючого суб'єкта, на відміну від аудитора.

У результаті проведення аудиту складається аудиторський звіт або аудиторський висновок. Після проведення ревізії – акт ревізії або довідка про наслідки ревізії. Результати ревізії повідомляють трудовому колективу для вжиття заходів щодо ліквідації недоліків у господарській та фінансовій діяльності. Звідси, як правильно зазначають Л. Кулаковська та Ю. Піча, і різна ступінь відповідальності. Ревізор як працівник органу, що призначив ревізію, несе відповідальність тільки за трудовим законодавством. До аудитора (аудиторської фірми) може бути пред'явлено позов про відшкодування завданих збитків у повному обсязі. Проте, аудитор, який працює в аудиторській фірмі, несе відповідальність у разі неякісної перевірки за нормами трудового права²⁸. Ревізія дуже часто здійснюється на вимогу правоохоронних органів, у практиці аудиту – це, скоріш усього, виняток. Законодавчими актами така функція аудиту не передбачена.

Таким чином, незважаючи на те, що аудит і ревізія вивчають фінансово-господарську діяльність та використовують спільні методичні прийоми, а також мають на меті виявлення недоліків у фінансовій діяльності, їх усунення та запобігання, проте їх не слід ототожнювати. У ревізії й аудиту різна мета, завдання, функції ступінь відповідальності.

¹ Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами: постанова Кабінету Міністрів України від 20.04. 2006 р. № 550. Режим доступу: <http://zakon.nau.ua> (зі змінами).

² Про Рахункову палату: Закон України від 2 липня 2015 року № 576-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 36. – Ст. 360.

- ³ Про державний фінансовий контроль: проект Закону України. Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua>
- ⁴ Державний фінансовий контроль: ревізія та аудит: інтегрований навчально-атестаційний комплекс [посібник для керівн. і фінанс.-економіч. фахівц. бюджет. установ, автоматиз. інформац.-довідкова та навч.-атестац. сист. на компакт-диску та Інтернет-портал] / Петро Германчук, Ігор Стефанюк, Наталя Рубан та ін. – К.: АВТ, 2004. – 423 с., табл. – С. 39.
- ⁵ Білуха М. Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту: підручник / М. Т. Білуха. – К.: ПП «Влад і Влада», 1996. – 320 с., іл. – С. 47.
- ⁶ Там само. – С. 58.
- ⁷ Фінансове право: підручник / С. О. Алісов, Л. К. Воронова, С. Т. Кадькаленко та ін.; керівник авт. колективу і відп. ред. Л. К. Воронова. – Видання друге, виправлене та доповнене – Х.: Фірма «Консум», 1999. – 496 с. – С. 85.
- ⁸ Дадашев А. З. Финансовая система России: учебное пособие. / А. З. Дадашев, Г. Д. Черник. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 248 с. – С. 35.
- ⁹ Контроль і ревізія: навчальний посібник / Є. М. Романів, Р. Л. Хом'як, А. С. Мороз та ін.; Мін-во освіти і науки України, Мін-во фінансів України. – Л.: Інтеллект-Захід, 2001. – 199 с. (Нормативно-практичні матеріали).
- ¹⁰ Фінансовий словник / А. Загородній, Г. Вознюк, Т. Смовженко. – [2-ге вид. випр. та доп.]. – Л.: Центр Європи, 1997. – 576 с. – С. 307.
- ¹¹ Финансовое и банковское право. Словарь-справочник / Додонов В. Н., Крылова М. А., Шестаков А. В. под ред. д.ю.н. О. Н. Горбуновой. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 277 с. – С. 191.
- ¹² Василик О. Д. Державні фінанси України: навчальний посібник / О. Д. Василик. – К.: Вища школа, 1997. – 383 с. – С. 207.
- ¹³ Алисов Е. А. Финансовое право Украины: учебное пособие / Евгений Алисов. – Х.: Эспада, 2000. – 288 с. – С. 63.
- ¹⁴ Бодюк А. В. Методи фінансового контролю / А. В. Бодюк // Фінансовий контроль. – 2005. – № 1 (24). – С. 50–53.
- ¹⁵ Камлик М. І. Судова бухгалтерія: підручник / М. І. Камлик. – [вид. 4-е, доп. та перероб.]. – К.: Атіка, 2003. – 592 с. – С. 85.
- ¹⁶ Білуха М. Т. Вказана праця. – С. 89.
- ¹⁷ Бариніна-Закірова М. В. Відстеження ризикових операцій – головна «фішка» фінансового аудиту / М. В. Бариніна-Закірова // Фінансовий контроль. – 2006. – № 1. – Режим доступу до журн.: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/control/uk/>
- ¹⁸ Білуха М. Т. Вказана праця. – 320 с., іл. – С. 89.
- ¹⁹ Усач Б. Ф. Аудит. навч. посіб. / Б. Ф. Усач. – К.: Знання-Прес, 2002. – 223 с. – С. 21–22.
- ²⁰ Стефанюк І. Б. Бюджетна реформа вимагає нових форм контролю / І. Б. Стефанюк // Фінансовий контроль. – 2004. – № 5. – С. 3–8.
- ²¹ Кулаковська Л. Основи аудиту: навч. посібник [для студентів вузів I-IV рівнів акредитації] / Л. Кулаковська, Ю. Піча. – [3-є вид., перероб. і доп.]. – К.: Каравела; Л.: Новий Світ, 2002. – 500 с. – С. 36.
- ²² Усач Б. Ф. Вказана праця.
- ²³ Рубан Н. І. Впроваджуємо нову форму контролю / Н. І. Рубан // Фінансовий контроль. – 2003. – № 3 (16). – С. 40–42.
- ²⁴ Білуха М. Т. Вказана праця. – С. 92.
- ²⁵ Бутинець Ф. Ф. Аудит: підручник [для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів] / Ф. Ф. Бутинець. – [3-тє вид., доп. і перероб.]. – Житомир: ПП «Рута», 2006. – 512 с. – С. 5.
- ²⁶ Ільїна С. Б. Основи аудиту: навчально-практичний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Світлана Ільїна. – К.: Кондор, 2006. – 377 с. – С. 22.
- ²⁷ Вітвицька Н. Контроль і ревізія: навч.-метод. посібник [для самостійного вивчення дисципліни] / Н. Вітвицька, О. Кузьмінська. – К.: КНЕУ, 2000. – 165 с. – С. 26.
- ²⁸ Кулаковська Л. Вказана праця. – С. 38.

Резюме

Кінашук Л. Л. Порівняльний аналіз аудиту та ревізії як методів фінансового контролю.

У даній статті, на основі аналізу наукової літератури та нормативно-правових актів, здійснено порівняльний аналіз аудиту та ревізії, висловлено власну авторську позицію на їх спільні й відмінні риси. Автором наголошується, що незважаючи на те, що аудит і ревізія вивчають фінансово-господарську діяльність та використовують спільні методичні прийоми, а також мають на меті виявлення недоліків у фінансовій діяльності, їх усунення та запобігання, проте їх не слід ототожнювати.

Ключові слова: аудит, ревізія, фінансовий контроль, фінансово-господарська діяльність, методичні прийоми.

Резюме

Кінашук Л. Л. Сравнительный анализ аудита и ревизии как методов финансового контроля.

В данной статье, на основе анализа научной литературы и нормативно-правовых актов, осуществлен сравнительный анализ аудита и ревизии, высказана собственная авторская позиция на их общие и отличительные черты. Автором отмечается, что, несмотря на то, что аудит и ревизия изучают финансово-хозяйственную деятельность, используют общие методические приемы, а также выявляют недостатки в финансовой деятельности, однако их не следует отождествлять.

Ключевые слова: аудит, ревизия, финансовый контроль, финансово-хозяйственная деятельность, методические приемы.

Summary

Kinaschuk L. Comparative analysis of the audits and revision as methods of financial control.

In this article, based on an analysis of scientific literature and regulatory acts, comparative analysis of audit and revision expressed the author's own position in their common and different features. The author notes that despite the fact that the audit and revision study of financial and economic activities and use common instructional techniques, and are intended to identify gaps in financial activities and preventing their removal, but they should not be confused.

Key words: audit, revision, financial control, financial and economic activities, instructional techniques.